

«Квадрант Г» є критичною межею існування організації. В даному випадку можливі три варіанти: перегляд і переоцінка стратегії, її повна зміна, або застосування стратегії часткової ліквідації, або, якщо ситуація на межі банкрутства, – стратегію елімінації та вихід із ринку.

Запропонований алгоритм може застосовуватись двома способами. Перший полягає в одиничному або періодичному використанні підприємствами, які працюють у порівняно стабільному середовищі або є сферою малого підприємництва. Другий – полягає у постійному використанні підприємствами, що працюють у нестабільному середовищі чи є суб'єктами великого бізнесу з високим рівнем диверсифікації комерційних зусиль.

Отже, запропонований механізм управління підприємством в умовах виникнення стратегічних змін середовища дозволяє мінімізувати можливий ризик зниження ефективності діяльності туристичного підприємства.

Література

1. Tendencies in world tourism: [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.world-tourism.org>.
2. Внутрішній туризм в Україні не відчув кризи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/vnutrishnij-turizm-v-ukrayini-ne-vidchuv-krizi.html>
3. Trade in figures: business review: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org>.
4. Український внутрішній туризм почне розвиватися за кілька років: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golosua.com/suspilstvo/2010/03/23/ukrayinskij-vnutrishnij-turizm/>

Рецензент док.економ.наук, доцент Цела С.Ю.

336. 012. 23

*Лещук В.П., к.е.н., доцент, докторант,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль*

КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Створення економічних систем є обумовлене історичним розвитком людської цивілізації. Нові економічні системи успадковують певні ознаки попередніх, поступово набувають суттєвих відмінностей, що дозволить визначити їх як нові. В процесі цього розвитку зростає і складність економічних систем. Суттєво впливають на розвиток економіки процеси концентрації. При цьому, вони є неоднозначними як і по самому протіканню, так і по результатах.

Актуальність проблеми в значній мірі зумовила інтерес до її дослідження багатьох вчених-економістів. Фундаментальною базою для дослідження є праці А.Сміта, К.Маркса, Дж. Кейнса, І.Бланка. В значній мірі питання, які стосуються різних сторін розвитку процесів концентрації та інтеграції в економіці досліджуються в працях Василенко В.Н., Шептія А.В., Єрохіна С.А., Нестерчука Ю.О., Скорнянської І., Білоуса В.С., Лиско Л.Р. та ін.

Мета статті – дослідити суть процесів концентрації та інтеграції в економіці, їх значення, результат та вплив на подальший розвиток економічної системи.

Процеси концентрації в економіці проходять постійно. Вони, на нашу думку, обумовлені рядом як об'єктивних, так і суб'єктивних причин.

Перш за все, вони обумовлені самою метою розвитку економіки, як конкретної системи в ринкових умовах. Умови конкуренції (інколи досить жорсткі) обумовлюють необхідність збільшувати обсяги виробництва, без чого неможливо забезпечувати належну фінансову стійкість.

По-друге, в умовах швидкої зміни кон'юнктури ринку, постійного впровадження нових видів продукції, застосування нової техніки і технології, виробництво не може обмежуватись одним або декількома видами продукції, а бути універсальним.

По-третє, зростання обсягів виробництва, вимагає залучення додаткових ресурсів (фінансових, матеріальних, людських). Бізнесові структури повинні забезпечувати себе з точки зору постійної наявності цих ресурсів в потрібній кількості, в потрібному місці і в потрібний час.

Четверте. Будь-яка економічна система діє в рамках економічної системи держави в цілому. І, в значній мірі, її успішна діяльність залежить від тих умов, які створює держава. Тому будь-яка фірма буде зацікавлена у формуванні саме таких умов, які б забезпечили її успішний і стабільний розвиток. Впливати на формування законодавчої бази в країні можуть тільки великі фірми. Разом з тим, держава в більшій мірі буде враховувати інтереси крупних виробників.

Взагалі, процеси концентрації, на нашу думку, є логічним продовженням процесів самоорганізації. Слід відмітити, що загальноприйнятої суті економічної концентрації у економічній літературі не існує. Як правило, використовується термін «концентрація виробництва»: процес збільшення засобів виробництва, їх зосередження на найбільш крупних підприємствах. Тобто, концентрація розглядається як одна із форм організації виробництва поряд із спеціалізацією, комбінуванням та кооперуванням.

Виходячи з цього, Василенко В.Н. та Шептій А.В. дають слідує визначення суті концентрації. «В залежності від того, що концентрується – виробництво, питома вага на ринку або фінансовий капітал у вигляді грошей або цінних паперів – розрізняють виробничу, ринкову або фінансову концентрацію» [1, с.18].

На нашу думку, автор досить таки спрощує сутність концентрації. Він відмічає, що концентрація може призвести до монополізації економіки. Логічне завершення і мета концентрації – це створення певного об'єднання, яке буде в більшій або меншій мірі набувати властивостей «монополії».

Монополія – «це окремі найбільш могутні підприємства або об'єднання декількох підприємств, які виготовляють переважну кількість певної продукції, завдяки чому впливають на процес ціноутворення і присвоюють великі (монопольні) прибутки» [2, с.192]. Дещо інше визначення дає Єрохін С.А.: «монополія виражає виключне право суб'єкта господарської діяльності на певні економічні процедури. Як правило, монополіст має певну владу над ціною» [3, с.280]. Тобто основне завдання створення монополії – забезпечити володіння певними перевагами на ринку. Але не завжди процеси концентрації, обумовлені логікою розвитку економічної системи, ведуть до створення монополії. Фактично, існує тільки два шляхи забезпечення стійкого становища фірми на ринку. Перше – забезпечити виробництво і реалізацію продукції (надання послуг), яка по своїй якості (по ціні) має перевагу над подібною продукцією конкурентів. Друге – не мати взагалі конкурентів на ринку, тобто бути одним (монопольним) виробником на ринку, що дає можливість через зміну обсягу продукції впливати на її ціну. А для цього потрібно або ж об'єднуватись із підприємствами, які виробляють подібну продукцію, або ж встановити контроль над ними (купити).

Разом з тим, будь-яка монополія – це в більшій або меншій мірі закрита система і їй притаманні недоліки, які присутні в розвитку будь-якої закритої соціально-економічної системи. Відсутність конкуренції обумовлює значне зниження її життєздатності, втрату стимулів до подальшого розвитку. Сама закритість економічної системи є загрозою цій системі. Прикладом цього є радянська економіка. Її існування поряд з ринковою економікою як відкритою системою було приреченим. Закрита економіка (радянського типу) могла існувати тільки у випадку, коли б вона набула глобальних масштабів. В свою чергу, існування економіки закритого типу призводило до появи підприємств-монополістів і всіх галузях.

Іншим шляхом концентрації в економіці є інтеграція юридично незалежних фірм.

Інтеграція представляє собою процес руху і розвитку певної системи, в якому число та інтенсивність взаємодії її елементів зростає – посилюється їх взаємний зв'язок і знижується їх відносна самостійність одного по відношенню до іншого елемента системи. При цьому можуть проявлятися нові форми взаємодії, тобто форми, яких не було в попередній історії цієї системи. Економічна система набуває нові системні якості, яких немає жоден із утворюючих її елементів. В цьому випадку такими новими системними якостями є більш ефективна діяльність в порівнянні з діяльністю окремих компонентів.

Як відмічав К.Маркс: «...саме існування міста як такого відрізняється від простої сукупності незалежних будинків. В даному випадку ціле не просто сума своїх частин. Це свого роду самостійний організм» [4, с.470].

Саме в такому сукупному результаті повинні проявлятися інтегровані якості економічної системи, хоча інколи вони (якості) і не проявляються явно.

Як відмічає Нестерчук В.О. «дослідження інтеграції розкриває її здатність мати в якості своїх загальнонаукових характеристик низку інваріантних ознак, сукупність яких утворює систему концептуального підходу до політико-економічного дослідження проблеми» [5, с.22-23].

На думку автора, це:

- по-перше, універсальність та поліморфічність інтеграції;
- по-друге, безперервний зв'язок процесу і результату;
- по-третє, діалектична обумовленість інтеграції та диференціації;
- по-четверте, органічна єдність цілого та його складових частин.

Але перш за все, починати дослідження інтеграції потрібно із визначення суті інтеграції.

Так, «Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера» визначає економічну інтеграцію як «формування стійких вестесторонніх зв'язків між національними господарствами двох або більше країн, в ході якого здійснюється взаємопроникнення, зрощення процесів виробництва, наукова співпраця, утворення тісних господарських науково-виробничих і торгових зв'язків» [6]. Тобто, інтеграція розглядається з точки зору інтеграції економічних систем різних країн (міжнародна інтеграція).

Сліпушко О.М. вказує, що інтеграція це: «вища форма інтернаціоналізації господарського життя, об'єктивно зумовлена поглибленням міжнародного розподілу праці, виражається у взаємному зближенні та об'єднанні в єдині господарські організми підприємств, галузей і навіть національних економік різних країн, а також економічної політики, що регулює цей процес» [7, с.110].

На нашу думку, це визначення не дає можливості трактувати однозначно сутність економічної інтеграції і є дещо не конкретним. Разом з тим, автор правильно відмічає об'єктивність процесів інтеграції.

Найбільш точно, на нашу думку, визначає сутність інтеграції Скорнянська І.: «Інтеграція в загальному розумінні є поняттям універсальним і означає або стан пов'язаності окремих частин певної системи, або процес посилення тісності зв'язків, об'єднання і взаємного пристосування. Інтеграції протистоїть дезінтеграція – процес втрати внутрішніх зв'язків, розпад цілого на складові елементи» [8, с.13]. Але потрібно дещо уточнити. Дезінтеграція не протистоїть інтеграції. Це дві сторони одного і того ж процесу. І вони повторюються циклічно. Саме ця циклічність обумовлена циклічністю розвитку економіки. Як відмічає Василькова В.В.: «...періоди нестійкості, нерівноваги чергуються з періодами відносної стійкості і рівноваги» [9, с.291].

В цілому, стосовно інтеграційних процесів, їх напрямок залежить від того, які саме явища переважають: інтеграція або дезінтеграція. При цьому, є певні періоди стабільності, коли процеси інтеграції та дезінтеграції знаходяться у рівновазі.

Взагалі, економічний порядок, порядок в економічній системі буде характеризуватись саме співвідношенням та комплексами певних взаємодій, їх домінуванням на конкретному етапі розвитку. Хоча розвиток економічної системи досить тяжко описати терміном рівновага в її класичному розумінні: рівновага – статичний стан економіки. Тому по відношенню до економічної системи доцільно використовувати термін «динамічна рівновага». Як правило, в будь-якій економічній системі стан нерівноваги небажаний і неефективний. Але, оскільки економічна система для того, щоб успішно функціонувати, повинна постійно удосконалюватись (розвиватись), елементи нерівноваги будуть завжди присутніми. Тому в будь-якій економічній системі присутні елементи економічного порядку і економічного безпорядку (рівноваги і нерівноваги).

Крім того, як відмічалось вище, в будь-якій системі існують інтегративні та дезінтегративні процеси. Інтегрована структура може виникнути і ефективно буде функціонувати лише у випадку, коли переважає інтегративна складова.

Не останню роль у формуванні інтегрованих структур відіграє економічна зацікавленість. При цьому, економічний результат від спільної діяльності в складі інтегрованої структури повинен бути вищий, ніж звичайна сума економічних результатів діяльності кожного із об'єднання. Інакше кажучи, інтегральний результат діяльності повинен бути одним із мотивів створення об'єднання. Як відмічав Олсон Менкур «...з огляду на велике розмаїття типів, видів і розмірів організацій (зокрема економічних), виникає запитання, чи існує взагалі якась певна мета, характерна для організацій в цілому. Такою метою є просування інтересів їхніх членів. Це очевидне принаймні з погляду економістів. ...Проте, організації, які не діють в інтересах своїх членів, зазвичай занепадають; цей чинник повинен суттєво обмежити чисельність організацій, неспроможних слугувати інтересам своїх учасників» [10, с.15].

Безумовно, задовольнити інтереси кожен член певної системи може окремо. Не доцільно створювати певну організацію (систему) будь-якого типу, якщо окремий суб'єкт господарювання буде задовольняти свої особисті інтереси краще, ніж в групі. Повинна бути спільна (колективна) мета. А для економічної системи такою метою в кінцевому результаті може бути досягнення вищих економічних результатів. І лише досягнувши їх, вона має можливість реалізувати соціальні, і, в значній мірі, політичні інтереси групи. Вкладання засобів в ту або іншу підсистему, визначення конкретних виконавців певних інноваційних проектів, спрямованих на досягнення загальної мети групи, повинно базуватись виключно прагматичними інтересами групи. «Якщо на будь-якому рівні отримання колективного блага виграш групи перевищуватиме загальні витрати більше, ніж він перевищує виграш кожного індивіда, тоді існують підстави вважати, що колективне благо буде надане, бо виграш індивіда перевищить загальні витрати від надання колективного блага для групи

[10, с.42]. Тобто, у співвідношенні «індивідуальне благо – колективне благо», «індивідуальні інтереси – колективні інтереси» повинні домінувати колективні переваги.

В процесі формування спільної мети, в певній економічній системі можуть виникати конфліктні ситуації, які в значній мірі обумовлені неспівпадінням інтересів окремих членів групи. Але ці неспівпадіння повинні бути не дезінтегруючими, тобто не йти повністю в розріз з інтересами групи в цілому.

Взагалі, конфліктні ситуації в процесі формування та діяльності певної інтегрованої структури в значній мірі обумовлені умовами конкуренції. А конкуренція суттєво залежить від впливовості окремих членів групи. Практично від реалізації фактору впливовості залежить і напрямок розвитку будь-якої економічної системи: чи піде вона по шляху створення певної монопольної структури, або ж піде по шляху інтеграції окремих її членів.

На нашу думку, будь-яка інтегрована економічна система може знаходитись в стані динамічної рівноваги. Для цього потрібно:

- підтримувати види діяльності, які вже існують і за рахунок об'єднання різносторонніх здатностей (можливостей) окремих елементів системи створювати нові можливості для бізнесу;
- своєчасно реагувати на вплив зовнішнього (по відношенню до неї) середовища;
- правильно використовувати власні сильні сторони й приймати до уваги обмеженість власних ресурсів з точки зору їх впливу на максималізацію фінансових результатів;
- завжди приймати до уваги, що всі члени групи (підсистеми) однаково важливі для успішної діяльності і досягнення позитивного фінансового результату системою в цілому.

Література

1. Василенко В.Н. Контроль и концентрация хозяйственных структур: монография / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований / В.Н. Василенко, А.В. Шептий. – Донецк: ООО «Юго-Восток ЛТД», 2005. – 161с.
2. Економічна теорія: Політекономія. підруч./ за ред. В.Д.Базилевича. – К.: Знання-Прес. – 2006. – 615 с.
3. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). / Наукова монографія/ - К., Видавництво «Світ знань», 2002. - 528 с.
4. Маркс К., Энгельс Ф. соч., т. 40, 21.
5. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в агропромисловому виробництві / Ю.О.Нестерчук.- Умань: Видавець «Сочинський», 2009. – 372 с.
6. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р.Дяківа. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2002. – 706 с. Інтернет-голосарій (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://glossar.ru>.
7. Сліпушко О.М. політичний і фінансово-економічний словник / О.М. Сліпушко. – К.: Видавництво «Криниця», 1999. – 390 с.
8. Скорнянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку / І.Скорнянська. – Львів ІРД НАН України, 2009. - 392 с.
9. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации). Серия: «Мир культуры, истории, философии» / СПб.: Издательство «Лань», 1999. – 480 с.
10. Олсон Менкур. Логіка суспільної дії. Суспільні блага і теорія груп / Переклад з англійської, післямова Сергія Слухая. – Київ: Лібра, 2004. – 272 с.

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ КОНТРОЛІНГУ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ АСПЕКТИ

Сутність, принципи та сфера використання контролінгу останнім часом привертають увагу багатьох вчених і тим самим свідчать про те, що контролінг є досить новим явищем в економічній науці. Контролінг виник на стику економіки, фінансів, аналізу, планування, управління і являє собою комплексний процес, що забезпечує координацію та інтеграцію діяльності підприємства для досягнення оперативних та стратегічних цілей. Під контролінгом слід розуміти концепцію ефективного управління підприємством з метою забезпечення отримання прибутку та зниження витрат. В розвиток еволюції контролінгу відображено у працях зарубіжних вчених – М.Калверта, С.Фінкельштейна, Т. Коупленда, Дж. Стонхауса, М. Мескона, А. Томпсона, М.Портера, М.Блауга, Б.Хьюстона, Р.Манна, Е.Майера, Дж. Майка, Х.Й.Фольмута, Д.Хана, Д.Майлза, А. Дайле,